

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 2, p. 285-295, February 2013

**KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI MİMARİSİNE AİT BİR
HAMAM ÖRNEĞİ: SAKARYA-TARAKLI YUNUS PAŞA
HAMAMI**

*A BATH SAMPLE BELONGS TO THE OTTOMAN ARCHITECTURE OF
FOUNDATION PERIOD: SAKARYA-TARAKLI YUNUS PASHA BATH*

Doç. Dr. Yusuf ÇETİN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi

Abstract

Tarakli County, belongs to Sakarya province, is situated 65 km far from the province center. Its being one of the Ottoman's first settlement place, and with its historical houses, bazaar, fountain and bath it seems as if it were a open-air museum, at the same time with its splendid natural beauties Tarakli draws domestic and foreign tourists' attentions.

Stated in the center of county, Yunus Pasha Bath is one the early time samples of the foundation period of Ottoman bath architecture. The construction is in the typology of Ottoman bath architecture's "mid-domed transversal temperature and double celled bath." The bath, not used today and remained below form its ground, doesn't have a coldness part. Over this probably collapsed part a new building was built. The entrance to this rubble stone construction is provided through the later added duplex building situated in western part. On the bath, whose inner walls were covered with marbles at some restoration, there is no sign or inscription that shows its date of construction. With its so closeness to the Yunus Pasha Mosque at first glance it could be thought as a part of the mosque but, when

examining its architectural specifications it is guessed that it is constructed earlier from the mosque nearly in the end of XIV century or in the first quarter of XV century.

Having an important place in the Taraklı people's social life Yunus Pasha Bath having the characteristics of the foundation period Ottoman architecture and its being Taraklı's oldest construction belonging to today has a great significance.

Keywords: Bath, Ottoman Architecture, Yunus Pasha, Taraklı County

Öz

Sakarya iline bağlı bir ilçe olan Taraklı, il merkezine 65 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Osmanlı'nın ilk yerleşim yerlerinden biri olan ve günümüze Osmanlı şehir dokusunu oluşturan tarihi evleri, çarşısı, çeşmesi ve hamamıyla bir açık hava müzesi görünümünde olan Taraklı aynı zamanda eşine az rastlanır tabiat harikası güzellikleri ile yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir.

İlçe merkezinde bulunan Yunus Paşa Hamamı kuruluş dönemi Osmanlı hamam mimarisin erken örneklerinden birisidir. Yapı plan olarak Osmanlı hamam mimarisinde "**ortası kubbeli enine sıcaklık ve çifte halvetli hamam**" tipolojisindedir. Günümüzde kullanılmayan ve zemininden bir hayli aşağıda kalan hamamın soğukluk kısmı bulunmamaktadır. Muhtemelen yıkılmış olan bu bölümün üzerine batı yöndeki yeni bir bina inşa edilmiştir. Moloz taşın kullanıldığı yapıda giriş batı yöne sonradan eklenen iki katlı yapının içinden sağlanmaktadır. İç duvarlar sonraki onarımlar sırasında mermer kaplamalarla kaplanmış olan hamamın üzerinde kitabesi veya inşa tarihini gösteren herhangi bir belge yoktur. Yunus Paşa Camii'ne yakınlığı nedeni ile ilk bakışta camiye bağlı bir yapı olarak düşünülürse de, mimari özellikleri incelendiğinde camiden daha eski olduğu ve hamam XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olduğu tahmin edilmektedir.

Taraklı halkının sosyal yaşantısında önemli yeri olan Yunus Paşa Hamamı, Kuruluş dönemi Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıyor olması ve Taraklı'nın Osmanlıdan günümüze ulaşmış en eski yapısı olması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hamam, Osmanlı Mimarisi, Yunus Paşa, Taraklı İlçesi

Giriş

Sakarya iline bağlı, il merkezine 65 km. uzaklıkta bulunan Taraklı ilçesi, engebeli bir arazi yapısına sahip olup Göynük ve Geyve ilçeleri arasında uzanan

vadide bulunmaktadır¹. Eskiçağ'da "Bitinya" olarak adlandırılan bölgenin içinde yer alan Taraklı, Anadolu'nun ilk siyasi birliğini kuran Hitit Devleti'nin sınırları içinde kalmış, daha sonra da Frigler ve Lidyalılar bölgeye egemen olmuşlardır. Helenistik çağda Bitinya Krallığı'nın sınırları içinde kalan bölge, 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma egemenliğinde kalmıştır². Bu dönemde Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'e giden yollar önem kazanırken Roma'ya giden yollar önemini yitirmiştir. Ankyra'dan (Ankara) başlayan bir yol Dadastana (Nallıhan), Koinon (Göynük), Dablis (Taraklı), Tattaion (Geyve), Midos (Pamukova), Nikaia (İzmit), Nikomedia (İzmit) üzerinden Bizans başkentine ulaşıyordu³. Bizans döneminde "Regia Tataios" olarak adlandırılan bölgede bulunan Taraklı, "Dablais", "Doris", "Deblis", ve "Dablai" isimleri ile anılmıştır⁴.

Taraklı, Bizans döneminde Bursa tekfurluğuna bağlı küçük bir kale şehri iken Osman Gazi'nin ilk akını dolayısıyla Osmanlı tarihinde geçmeye başlamıştır. 1289-1293 yılları arasında fethedilen Taraklı'nın, XIV. yüzyıldaki adı "Tarakcı", "Taraklı" ve "Yenice"dir. Bazen her iki isim beraber kullanılmış ve "Taraklı Yenicesi" denilmiştir. Yavuz Sultan Selim, Suriye ve Mısır seferlerine giderken Taraklı 'da konaklamış, vezirlerinden Yunus Paşa sefer dönüşüne kadar burada bir cami yaptırılması talimatını vermiştir. Taraklı'nın en güzel yapılarından biri olan bu cami günümüze sağlam olarak ulaşmıştır⁵. Taraklı, XVI. yüzyılda Hüdavendigâr Sancağı içinde "Nefs-i Yenice-i Taraklı" olarak geçmekte ve kaza statüsündedir. Osmanlı üçlü yol sisteminde orta yolu oluşturan kol Taraklı'dan geçmektedir⁶. XVII. yüzyılda Göynük'ten kuzeye doğru yedi saat yol aldıktan sonra Taraklı 'ya geldiğini ifade eden ünlü gezgin Evliya Çelebi, dükkânlarda kaşık ve tarak imal edildiği "Taraklı" adının buradan geldiğini, burada işlenen tarak ve kaşıkların İran ve Arabistan'a ihraç edildiğini belirtmektedir⁷. XVIII. yüzyıl salnâmelerinde Kocaeli Sancağı'nın bir yerleşim birimi olarak görülen Taraklı, 1867 Vilayet Nizamnamesinde Hüdavendigâr Vilayeti 'ne bağlandığı bilinmektedir. Taraklı, Cumhuriyet'in ilanından sonra da İzmit iline bağlı Geyve kazasının bir nahiyesi olarak varlığını sürdürmüştür. Sakarya'nın 1954 yılında il olmasıyla da 1987 yılında Geyve'den ayrılarak ilçe olmuştur. Osmanlı döneminde orta kol yol güzergâhı üzerindeki konumu sayesinde

¹ F. TUNA-S. AKÇAKOYUNLUOĞLU (Edit.), *Yedi Renk Yedi İklim Sakarya*, Ankara, 2004. s. 56.

² M. ERENDİL, *Türlü Yönleri İle Sakarya İli*, İstanbul, 1982. s. 17.

³ C. TEXIER, *Küçük Asya*, C.I, (Ter. A.SUAD), İstanbul, 1330, s. 266.

⁴ A. IŞIK, "Eskiçağ Tarihinde Sakarya ve Çevresi", *Sakarya İli Tarihi*, C.I, Sakarya, 2005, s. 51.

⁵ H. ACUN, *Sakarya İli Taraklı İlçesi ve Yunus Paşa Camii*, Ankara, 1996, s. 19-34; Y. ÇETİN, *Sakarya'da Türk Mimari Esreleri*, Adapazarı, 2008, s. 294-308.

⁶ M. H. ŞENTÜRK, "Osmanlılar Döneminde Sakarya", *Sakarya İli Tarihi*, C.I, Sakarya, 2005, s. 1 81.

⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Sadeleştiren: T. TEMELKURAN- N. AKTAŞ- M. ÇEVİK), İstanbul, 1984, s. 580.

önemli bir ticaret merkezi olan Taraklı 1965 yılından sonra İstanbul-Ankara yolunun Bolu Dağı güzergâhına alınmasıyla ilçe ekonomisi büyük bir gerileme yaşamıştır.

Osmanlı'nın ilk yerleşim yerlerinden biri olan ve günümüze Osmanlı şehir dokusunu oluşturan tarihi evleri, çarşısı, çeşmesi ve hamamıyla bir açık hava müzesi görünümünde olan Taraklı aynı zamanda eşine az rastlanır tabiat harikası güzellikleri ile yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir

2. Yunus Paşa Hamamı'nın Konumu ve Tarihçesi

Tescilli olan yapı ilçe merkezinde, Ulu Camii Mahallesi'nde Yunus Paşa Camii'nin güney-doğusunda, camiye 40-50 m. uzaklıkta, Hamamönü Meydanı'nda bulunmaktadır. (Foto.: 1).

Hamamın üzerinde kitabesi veya inşa tarihini gösteren herhangi bir belge yoktur. Yunus Paşa Camii'ne yakınlığı nedeni ile ilk bakışta camiye bağlı bir yapı olarak düşünülürse de, gerek mimari özellikleri gerekse bölgenin tarihçesi incelendiğinde camiden daha eski olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tapu Tahrir Defterlerinde Cani Hatun adlı bir kadının Taraklı 'da bir zaviye yaptırdığı ve Kanuni devrinde mescidinin çok harap olduğu belirtilmektedir. Yunus Ağa Camii'nin buraya çok yakında yapılmış olması dolayısıyla bu yapıya artık ihtiyaç duyulmadığı belirtilmektedir. Bu vakfın gelirleri arasında yıllık geliri 600 akçeyi bulan bir de hamam işaret edilmektedir⁸. Erken Osmanlı döneminde Anadolu'da yol güzergâhında yer alan uzak beldelerde veya köylerde zaviye, cami gibi yapıların yakınında inşa edilen hamamlarla küçük bir külliye havası verilmekteydi⁹. Böyle bir zaviyenin varlığı ile hamamın yapımının camiden daha önce olmasını akla getirmektedir.

Hamamın ikinci sıcaklık bölümündeki kubbeye geçiş sisteminde Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi yapılarında sıkça karşımıza çıkan ve "Türk Trompu"¹⁰ olarak adlandırılan geçiş sistemi kullanılmıştır. Bu tür kubbeye geçiş sistemi; Konya Karatay Medresesi (1251)¹¹ köşe odalarında, Konya İnce Minareli Medrese (1260-65)¹² ana eyvanının iki yanındaki odalarda, Amasya Gök Medrese Türbesi (1266-67)¹³ kubbesinde, Bursa Alaaddin Bey Camii (1326)¹⁴ harim kubbesinde, Karaman II.

⁸ Ş. ÖZÜDOĞRU, *Göynük ve Taraklı 'da Türk Mimari Eserleri*, Eskişehir, 1999, s. 21.

⁹ S. EYİCE, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme" *Tarih Dergisi*, S.12/6, İstanbul 1961, s. 1-8; H. GÜNDOĞDU, "XIV. Yüzyıl Osmanlı Devrinde Geyve-Mudurnu Güzergâhı ve Samsa Çavuş Külliyesi", *I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu* (22-23 Haziran 1998) Adapazarı, 1999, s. 221-226.

¹⁰ Bkz. ACUN, s. 16. dip. 24.

¹¹ KURAN, A, *Anadolu Medreseleri C. I*, Ankara, 1969, s. 51-53; ASLANAPA, O, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1993, s. 137.

¹² ASLANAPA, s. 138-139.

¹³ H. ÖNKAL, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, 1996, s. 398-403.

¹⁴ ASLANAPA, O, *Osmanlı Devri Mimarisi*, Ankara, 1986, s. 12.

İbrahim Bey İmareti (1333) ¹⁵ana eyvanının iki yanındaki odalarda ve türbenin kubbeye geçişinde kullanılmıştır. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, bu tür kubbeye geçiş sistemi, Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi yapılarında çok rastlanmaktadır. Taraklı'nın Osmanlılar tarafından fethi 1289-1293 yıllarına rastlanmaktadır. Ancak yapının bu mimari özelliğinden yola çıkılarak hamamın fetihten sonra, XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olması muhtemeldir¹⁶. Bu durum hamama aynı zamanda Taraklı'nın günümüze ulaşan en eski yapısı olma özelliğini de kazandırmaktadır.

3. Plan Özellikleri

Hamam kuzey-güney doğrultusunda planlanmış olup, dikdörtgen planlı küçük bir yapıya sahiptir. Orijinalinde dört bölümden meydana gelen hamamın soğukluk kısmı bulunmamaktadır. Muhtemelen yıkılmış olan bu bölümün üzerine batı yönde içinde tuvaletler ve soyunma odalarının bulunduğu betonarme bir bina inşa edilmiştir. Yapının üzerleri kubbe ile örtülü eş büyüklükte iki sıcaklığı, kubbeli mekânların güneyinde uzanan dikdörtgen planlı, üzeri tonoz örtülü su hazinesi ile kuzeyinde ılıkılık ve halvet hücresi yer almaktadır. Su hazinesinin arkasında, dışta külhan nişi bulunmaktadır (Çiz.: 1).

4. Malzeme ve Teknik Özellikleri

Günümüzde kullanılmayan hamam moloz taştan inşa edilmiş olup girişi batı yöne sonradan eklenen iki katlı yapının içinden sağlanmaktadır.

Planı itibariyle yerel özellikler taşıyan hamamın girişi oldukça küçük tutulmuş olup sivri kemerli bir açıklığa sahiptir (Foto.: 2). Girişten sonra geçilen uzun dikdörtgen planlı ılıkılık bölümünün üzeri beşik tonozla örtülüdür (Foto.: 3). Sivri kemerli küçük bir kapı ile geçilen birinci sıcaklık bölümü kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür (Foto.: 4). Bu bölümün batısında yer alan ve daha küçük boyutlu olan ikinci sıcaklık "Türk trompu" geçişli bir kubbe ile örtülmüştür (Foto.: 5). Bu bölümün kuzey duvarından açılan sivri kemerli küçük bir kapı ile üzeri sivri beşik tonozla örtülü küçük bir temizlik hücresine geçilmektedir. Tepe ışıklıkları ile aydınlatılan hamamın içi oldukça ferahdır (Foto.: 6). İç duvarlar sonraki onarımlar sırasında mermer kaplamalarla kaplanmıştır. Hamamın güney duvarı boyunca uzanan ve üzeri sivri beşik tonozla örtülü su haznesinin arkasında, cephesi doğuya bakan, dışta sivri kemerli külhan nişi bulunmaktadır (Foto.: 7).

Hamamın süsleme bakımından bir özelliği bulunmamaktadır. Günümüz zemininden bir hayli aşağıda kalan hamamın üst örtüsündeki kurşunlar dökülmüş

¹⁵ KONYALI, İ.H, *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi*, İstanbul, 1967, s. 405-443.

¹⁶ ACUN, s. 14.

sonradan beton ile kaplanmıştır. Birinci sıcaklığın üzerini örten kubbenin kasağı yüksek tutularak yapıya hakim kılınmıştır (Foto. : 1).

5. Değerlendirme ve Sonuç

Hamam yapıları Osmanlı toplumunda temizliğin yanı sıra eğlence, doğum ve evlilikle ilgili pek çok sosyal olaya sahne olması açısından sosyal karakterli mimarinin önemli bir grubunu oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, başta merkezi yerleşim alanları olmak üzere, imar çalışmaları yapılan yerleşim alanlarında çok sayıda hamam inşa edilerek hamam kültürü yaygınlaşmıştır. Erken Osmanlı dönemi yerleşimlerinden birisi olan ve aynı zamanda bir yol güzergâhında bulunan Taraklı 'da inşa edilen Yunus Paşa Hamamı, erken Osmanlı mimarisi yapı anlayışına uygun olarak daha çok ihtiyacın ön planda tutulduğu oldukça mütevazı, küçük bir yapıdır.

Yunus Paşa Hamamı plan bakımından Osmanlı hamam mimarisinde **“ortası kubbeli enine sıcaklık ve çifte halvetli hamam”** tipolojisine girmektedir. Osmanlı dönemi Anadolu hamamlarında son derece yaygın olan bu plan tipinden İzmir Tire Molla Arap Hamamı¹⁷ (XV. yüzyıl), İzmir Tire Şeyh Hamamı¹⁸ (XV. yüzyıl sonu XVI. yüzyıl sonu), Bursa Tavuk Pazarı Hamamı¹⁹ (II. Murat Devri), İzmir Lüks, İzmir Namazgâh Hamamları (XVII. yüzyıl)²⁰, Samsun Bafra Çetinkaya Beldesi Hızır Bey Hamamı (XVIII. veya XIX. yüzyıl)²¹, benzer örneklerdir.

Ayrıca, yapı plan olarak dört bölümlü olmasıyla erken dönem Osmanlı mimarisine ait olan, ancak tarihlendirilmeyen yakın bölgedeki Bursa merkez Demirci Köyü, İnegöl merkez Kayapınar Köyü ve Yenişehir merkez bucağı Mentеше Köyü hamamlarına da benzemektedir²².

Taraklı halkının sosyal yaşantısında önemli yeri olan Yunus Paşa Hamamı²³, Kuruluş dönemi Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıyor olması ve Taraklı'nın Osmanlıdan günümüze ulaşmış en eski yapısı olması bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ACUN, Hakkı, **Sakarya İli Taraklı İlçesi ve Yunus Paşa Camii**, Ankara, 1996.

¹⁷ C. ÇAKMAK, **Tire Hamamları**, Ankara, 2002, s. 57-60.

¹⁸ ÇAKMAK, s. 71-74.

¹⁹ E.H. AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) II**, İstanbul, 1973, s. 465-468.

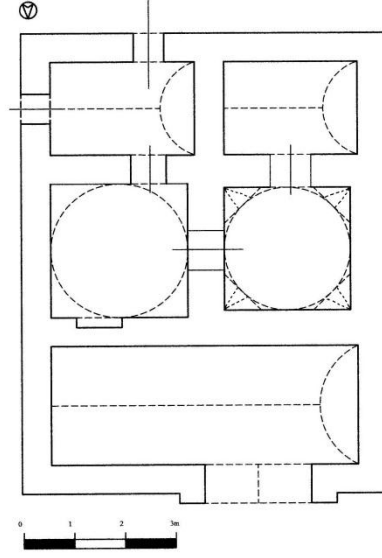
²⁰ H. ÜNER, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002, s. 52.

²¹ S. BAYRAKTAR, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005, s. 229.

²² ACUN, s. 17.

²³ A.N. İŞSEVER, **Taraklı**, Ankara, 1994, s. 68-70.

- ASLANAPA, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, Ankara, 1986.
- ASLANAPA, Oktay, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1993.
- AYVERDİ, E. Hakkı, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) II**, İstanbul, 1973.
- BAYRAKTAR, Sami, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005.
- ÇAKMAK, Canan, **Tire Hamamları**, Ankara, 2002.
- ÇETİN, Yusuf, **Sakarya'da Türk Mimari Esreleri**, Adapazarı, 2008.
- ERENDİL, Muzaffer, **Türlü Yönleri İle Sakarya İli**, İstanbul, 1982.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (Sadeleştiren: T.TEMELKURAN-N.AKTAŞ-M.ÇEVİK), İstanbul, 1984.
- EYİCE, Semavi, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme" **Tarih Dergisi**, S.12/6, İstanbul 1961, s. 1-8.
- GÜNDOĞDU, Hamza, "XIV. Yüzyıl Osmanlı Devrinde Geyve-Mudurnu Güzergâhı ve Samsa Çavuş Külliyesi", **I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu** (22-23 Haziran 1998) Adapazarı, 1999, s. 221-226.
- IŞIK, Adem, "Eskiçağ Tarihinde Sakarya ve Çevresi", **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s. 49-55.
- İŞSEVER, A. Naci, **Taraklı**, Ankara, 1994.
- KONYALI, İ. Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi**, İstanbul, 1967.
- KURAN, Abdullah, **Anadolu Medreseleri C. I**, Ankara, 1969.
- ÖNKAL, Hakkı, **Anadolu Selçuklu Türbeleri**, Ankara.
- ÖZÜDOĞRU, Şerife, **Göynük ve Taraklı 'da Türk Mimari Eserleri**, Eskişehir, 1999.
- ŞENTÜRK M. Hüdayi, "Osmanlılar Döneminde Sakarya", **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s. 174-191.
- TEXİER, Charles, **Küçük Asya**, C.I, (Ter. A. SUAD), İstanbul, 1330.
- TUNA, Fahri- AKÇAKOYUNLUOĞLU, Sedat (Edit.), **Yedi Renk Yedi İklim Sakarya**, Ankara, 2004.
- ÜRER, Harun, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002.

Çiz. 1. Taraklı Yunus Paşa Hamamı (Y.ÇETİN)

Foto. 1. Taraklı Yunus Paşa Hamamı'nın genel görünümü

Foto. 2. Hamamın ılıklik bölümüne geçit veren kapısı

Foto. 3. Hamamın ılıklik bölümü

Foto. 4. Birinci sıcaklık bölümü kubbeye geçiş sistemi

Foto. 5. İkinci sıcaklık bölümü kubbeye geçiş sistemi

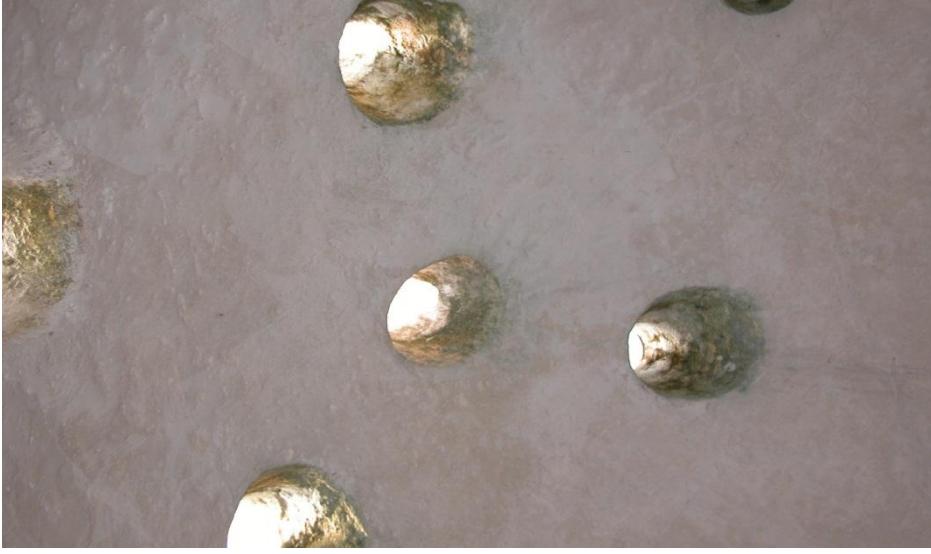

Foto. 6. Hamamın tepe ışıklıkları

Foto. 7. Külhan nişi ve kemeri